

Pionieren tussen de akkers, het water en het bos

Behouden, Benutten en Beleven

Zeewolde

Kadernota Erfgoedbeleid Zeewolde

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding	4
1.1	Aansluiten bij veranderingen in beleid en draagvlak.....	4
1.2	Leeswijzer.....	5
2.	Wat is Cultureel Erfgoed?	6
2.1	Wettelijk kader.....	6
2.2	Huidig versus toekomstig beleid en instrumentarium.....	7
3.	Karakteristiek van het erfgoed van Zeewolde	9
3.1	Gebiedsbiografie.....	9
3.2	Erfgoed in verhaallijnen.....	12
3.2.1	Water toen en nu.....	12
3.2.2	Pionieren in natuur en architectuur.....	13
3.2.3	Recreatie, Agro en Food.....	14
3.2.4	Rationele verbinding.....	14
3.2.5	Kunst in de openbare ruimte.....	15
3.2.6	Plaatsen van Herinnering.....	15
4.	Doel en Ambitie	16
4.1	Behouden.....	16
4.2	Benutten.....	17
4.3	Beleven.....	17
5.	Uitvoering	19
5.1	Voorstel tot actualisering van de archeologische beleidskaart.....	19
5.2	Erfgoed op kaart.....	19
5.3	Naar Beschermd Erfgoed: waardering, selectie en prioritering.....	19
5.4	Input erfgoed in de Omgevingsvisie en het Omgevingsplan.....	20
5.5	Erfgoedverordening.....	20
5.6	Erfgoedagenda Behouden, Benutten en Beleven.....	20
5.7	Erfgoed in de gemeentelijke organisatie.....	21
5.8	Instrumenten en documenten.....	21
6.	Literatuur	22
	Bijlage 1 Voorstel tot Actualisering Archeologische beleidskaart	23
	Bijlage 2 Lijst van geïnventariseerd Erfgoed in de gemeente Zeewolde	24
	Bijlage 3 Overzichtskaart erfgoed	30

Deze *kadernota* is tot stand gekomen op basis van de inbreng en expertise van Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie* in Amersfoort. Na de samenwerking met Vestigia is er een gemeentelijk stuk van gemaakt.

Afbeelding 1 Zicht op de Hoge Vaart. Bron: A van den Hazelkamp d.d. 25 april 2019.

Afbeelding 2 Gemeentegrens op de Meest Actuele Luchtfoto. Bron: PDOK.

1. INLEIDING

Zeewolde is een aantrekkelijke woongemeente. Dat is mede te danken aan het feit dat de gemeente beschikt over veel groene ruimte. Erfgoed in de breedste zin van het woord draagt bij aan die mooie leefomgeving. Binnen Zeewolde is een groeiend besef dat ook binnen deze relatief jonge gemeente op dat gebied waardevolle objecten en structuren aanwezig zijn. Kunstwerken, erfgoed en monumenten in de openbare ruimte maken onze leefomgeving mooier, en ze zorgen ervoor dat bewoners meer van de ruimte om ons heen kunnen genieten. Ze dragen eraan bij dat bewoners Zeewolde het als prettig ervaren om er te wonen, te werken en te recreëren en zich er thuis voelen. Daarnaast kunnen de unieke objecten het historisch bewustzijn versterken en leveren ze een belangrijke bijdrage aan de identiteit van Zeewolde. Het is daarom belangrijk om het waardevolle erfgoed binnen de gemeente in beeld te brengen en te onderzoeken of het wenselijk is dat dit erfgoed een vorm van bescherming krijgt. Onder het motto “Behouden, Benutten en Beleven” worden in deze kadernota de ambities en voornemens van de gemeente met betrekking tot het Cultureel Erfgoed, zoals beschreven in de Gemeentelijke Cultuurnota 2021-2024 uitgewerkt. Het is goed te vermelden dat de Cultuurnota 2021-2024 nog van kracht is. Er wordt echter wel gewerkt aan een nieuwe Cultuurnota.

In de Cultuurnota 2021-2024 wordt als ambitie uitgesproken om de bekendheid en betrokkenheid van de inwoners met het cultureel erfgoed te vergroten. Daarvoor wordt onder meer gebruik gemaakt van de inventarisatie ‘Zeewolde Zien’ die in 2020 door het Steunpunt Archeologie en Monumenten Flevoland (SAMF) is opgesteld.

Deze kadernota gaat op de eerste plaats over de relatie tussen erfgoed en ruimtelijke ontwikkelingen. Onder erfgoed vallen de aspecten archeologie, historische (steden)bouwkundige waarden en historisch landschap, welke zich bevinden in de ruimtelijke omgeving en daardoor betrokken dienen te worden bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. In deze nota zullen beleidsdoeleinden worden geformuleerd voor het Zeewoldense erfgoed, die gebruikt kunnen worden bij afwegingen die gemaakt moeten worden binnen de ruimtelijke ontwikkeling. We realiseren ons dat dit de eerste erfgoednotitie van en voor Zeewolde is. Aan de hand van de ervaring die hiermee in de komende jaren wordt opgedaan, zal de ingeslagen weg worden geëvalueerd.

1.1 Aansluiten bij veranderingen in beleid en draagvlak

Vóór de Erfgoedwet 2016 werd bij monumenten en archeologie, die nu deel uitmaken van het bredere begrip ‘erfgoed’, voornamelijk ingezet op het behoud en – in het verlengde daarvan – op bescherming van deze materiële overblijfselen uit het verleden. De wetgever introduceerde met de Erfgoedwet 2016 echter een bredere definitie van het begrip ‘erfgoed’. Daaronder vallen nu bijvoorbeeld ook immaterieel (gebruiken, tradities, verhalen) en roerend erfgoed (voorwerpen, schepen, archieven). Verder is er tegenwoordig steeds meer behoefte aan inzet op beleving en benutting van het aanwezige erfgoed, naast alleen bewaren en behouden.

In de afgelopen jaren hebben zich ook andere ontwikkelingen voorgedaan, die het erfgoed raken, zoals nieuwe wetgeving op het gebied van natuur, landschap, waterbeheer, maar ook andere accenten en aandachtspunten in het landelijk erfgoedbeleid. Bij dat laatste moet niet alleen gedacht worden aan nieuwe thema’s zoals de relictten uit de Tweede Wereldoorlog, Wederopbouwarchitectuur en Moderne bouwkunst, maar wordt ook de verbinding gezocht tussen erfgoed en actuele maatschappelijke thema’s zoals verduurzaming, social return on investment, klimaatverandering en burgerparticipatie. De Erfgoedwet, die in 2016 van kracht werd en de Omgevingswet die op 1 januari 2024 van kracht is geworden, vormen een extra reden om een eigen visie te formuleren voor het erfgoed in de gemeente.

Samen met de Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk. De Erfgoedwet bundelt daarbij de bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland. De Omgevingswet moet gaan zorgen voor inpassing van erfgoed in het integrale afwegingskader van de fysieke leefomgeving. Er zijn daarbij nieuwe instrumenten geïntroduceerd die tot een nieuwe manier van werken gaan leiden. In beide wetten is een belangrijk deel van de uitvoering neergelegd bij de gemeenten. Er is daarom de behoefte om in deze kadernota de visie en ambities van Zeewolde over haar erfgoed vast te leggen en daarin een duidelijke(re) koppeling te maken met het ruimtelijk beleid.

Zeewolde wil daarin overigens niet alleen staan, maar zoekt in dit beleidsveld nadrukkelijk de samenwerking met de provincie, buurgemeenten, regionale (erfgoed) belangenorganisaties en de eigen inwoners.

1.2 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt nader ingegaan op het begrip cultureel erfgoed en wordt een overzicht gegeven van de reeds bestaande beleids- en erfgoedinstrumenten. De uitkomsten van de uitgevoerde analyse van de instrumenten worden ook in dit hoofdstuk besproken. In hoofdstuk 3 wordt het eigen erfgoed van Zeewolde nader beschreven en gekarakteriseerd. Hiervoor is in 2020 een inventarisatie uitgevoerd. In hoofdstuk 3 wordt het erfgoed van Zeewolde gekarakteriseerd, door middel van een gebiedsbiografie en door verhaallijnen te benoemen. Dit laatste geeft in de eerste plaats de mogelijkheid om aan te geven wat als bijzonder en belangrijk wordt ervaren. Tevens is het op deze manier mogelijk in de toekomst het aantal erfgoedobjecten en -elementen binnen een bestaand kader toe te voegen. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 het doel en de ambitie van de gemeente voor de komende jaren samengevat onder de drie kernbegrippen Behouden, Benutten en Beleven. In hoofdstuk 5 wordt tenslotte aangegeven hoe de praktische uitvoering van het beleid het beste vorm kan worden gegeven, welke instrumenten daarvoor nodig zijn of geactualiseerd dienen te worden en hoe het erfgoedbeleid organisatorisch het beste kan worden ingebed in de gemeentelijke organisatie.

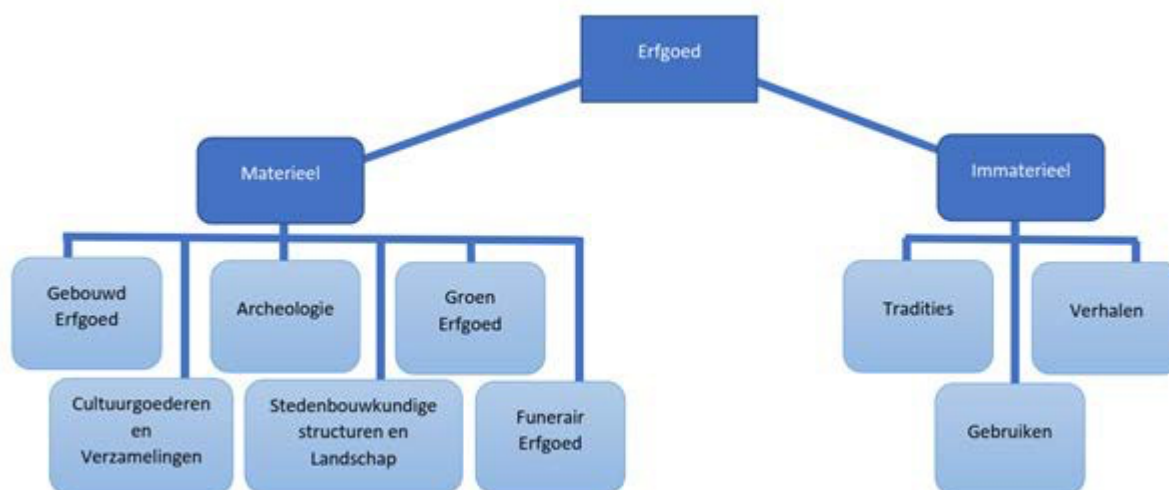
2. WAT IS CULTUREEL ERFGOED?

2.1 Wettelijk kader

In de Erfgoedwet 2016 wordt de volgende definitie van cultureel erfgoed gegeven:

'uit het verleden geërfd materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden'.¹

In de wet wordt dus om te beginnen een onderscheid gemaakt tussen materieel en immaterieel erfgoed (zie afbeelding 3). De wetgever draagt aan de gemeente op om zorg te dragen voor het culturele erfgoed binnen de gemeentegrenzen. De meeste gemeenten richten zich daarbij dan vervolgens primair op het materieel erfgoed en worstelen met hun rol op het gebied van het immaterieel erfgoed. Vaak wordt het immaterieel geschaard onder het meer generieke cultuurbeleid. Binnen Zeewolde valt het immaterieel erfgoed eveneens primair onder het cultuurbeleid. Wel wil de gemeente nadrukkelijk streven naar het integreren van de immateriële aspecten binnen het materiële erfgoed. Vaak zijn deze onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Afbeelding 3: Schema onderverdeling cultureel erfgoed

Zorg (behoud en bescherming) van het materieel erfgoed is voor een belangrijk deel nauw verbonden aan een goede ruimtelijke ordening. De kernbepaling uit de Erfgoedwet 2016 die daarbij hoort is artikel 3.16. Daarin is bepaald dat de gemeenteraad een erfgoedverordening kan vaststellen, die betrekking heeft op het beheer en behoud van cultureel erfgoed gelegen binnen de desbetreffende gemeente, dat van bijzonder belang is voor die gemeente vanwege de cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis. Alleen (mobiele) cultuuroederen en verzamelingen (museale voorwerpen, kunstbezit, geschreven archieven, varend erfgoed) vallen daar buiten en behoeven een ander zorgregime.

¹ In de Omgevingswet staat het volgende uitgeschreven over cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving: "monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en, voor zover dat voorwerp is of kan zijn van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan, ander cultureel erfgoed als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet". Deze definitie is overgenomen uit: Handreiking-Begrippenkader-cultureel-erfgoed-onder-Omgevingswet-2022-2

In de Erfgoedwet is voorgeschreven dat het college van burgemeester en wethouders een gemeentelijk erfgoedregister van aangewezen cultureel erfgoed bijhoudt. De wijze waarop zo'n lijst wordt gemaakt is vormvrij en hierin kunnen alle gemeentelijke erfgoederen worden opgenomen zoals monumenten, gemeentelijke cultuurgoederen en beschermde gemeentelijke verzamelingen. De Archiefwet 1995 geeft verder aan dat overheidsorganen verplicht zijn de onder hen berustende archiefbescheiden in goede, geordende en toegankelijke staat te brengen en te bewaren, alsmede zorg te dragen voor de vernietiging van de daarvoor in aanmerking komende (ge-de-selecteerde) archiefbescheiden. In artikel 32 staat dat de gemeentelijke archiefbewaarplaats wordt beheerd door een gemeentearchivaris.

Voor wat betreft het gemeentelijk instrumentarium op het gebied van het beheer van het materieel erfgoed binnen de fysieke leefomgeving (het gemeentelijk grondgebied) voorziet de Erfgoedwet nadrukkelijk in de koppeling met de Omgevingswet. In de Omgevingswet worden alle aspecten die te maken hebben met de fysieke leefomgeving geregeld in één instrument: het omgevingsplan. Daaronder vallen dus ook de meeste erfgoedonderdelen, zoals beschermde dorpsgezichten, monumenten en archeologie. Als gevolg van de Omgevingswet zal veel meer nadruk komen te liggen op integraal werken en integraliteit van de verschillende sectorale beleidsvelden (zoals erfgoedzorg) en de vergunningverlening. Andere nieuwe instrumenten in de Omgevingswet zijn de Omgevingsvisie en het Programma. In de Omgevingsvisie geeft de gemeente de richting aan (het kader voor) voor het ruimtelijk beleid in de komende jaren, daarin kunnen onder meer bepaalde ambities worden uitgesproken en prioriteiten gesteld aan het ruimtelijk beleid. In het Programma kan de gemeente aangeven op welke manier ze de ambities en de doelen van de Omgevingsvisie gaat realiseren. Het is dus van groot belang dat het gemeentelijk Erfgoedbeleid gekoppeld wordt aan deze instrumenten uit de Omgevingswet.

2.2 Huidig versus toekomstig beleid en instrumentarium

Overheden kunnen beschikken over verschillende beleidsinstrumenten en wettelijke regelingen om het materieel erfgoed in de fysieke leefomgeving te beschermen. De belangrijkste daarvan zijn:

Directe beschermingswijzen

- Monumentale status (aanwijzing door Rijk, Provincie of Gemeente);
- Beschermd dorpsgezicht (aanwijzing door Rijk of Gemeente);
- Beschermd cultuurgoed (aanwijzing door Gemeente);
- Beschermd verzameling (aanwijzing door Gemeente);
- (Conserverend) Bestemmingsplan/Omgevingsplan (vergunningsregels door Gemeente);
- Provinciale Omgevingsverordening (regels door Provincie)
- UNESCO Werelderfgoed (UNESCO in overleg met de landelijke overheid).

Indirecte beschermingswijzen

- Gemeentelijk erfgoedbeleid en Erfgoedverordening (door Gemeente);
- Uitvoeringsvoorschriften als onderdeel van de Omgevingsvergunning, voor bijvoorbeeld het ontwerp en de wijze van uitvoering (door Gemeente);
- Subsidieregelingen (van Rijk, Provincie en Gemeente);
- Eigendom erfgoed (aankoop door Gemeente);
- Verwerven en restauratie erfgoed (bijdragen door Gemeente);
- Meewerken aan herbestemming (door Gemeente).

Bestaand Instrumentarium Gemeente Zeewolde

Instrument	Aanwezig
Erfgoedverordening	Nee
Erfgoedcommissie of monumentencommissie	Nee
Archeologiebeleid	Ja
Archeologische waarden- en verwachtingenkaart	Ja (2016)
Gemeentelijk beschermd dorpsgezicht	Nee
Rijksbeschermd dorpsgezicht	Nee
Beleid beschermde dorpsgezichten	Nee
Provinciale attentiegebieden	Nee
Gemeentelijke monumenten	Nee
Provinciale monumenten	Nee
Rijksmonumenten	1 (Archeologisch)
Gemeentelijk erfgoedregister	Nee
Beleid erfgoed/monumenten	Nee
Uitvoeringsvoorschriften vergunningen erfgoed	Deels (Archeologie)
Cultuurhistorie in bestemmingsplan	Deels (Archeologie)
Cultuurhistorie in ruimtelijke ontwikkelingen	Nee
Gemeentearchief	Ja
Beschermd cultuurobject	Nee
Beschermd gemeentelijke verzameling	Nee
Erfgoededucatie op scholen	Nee
Deelname Open Monumentendag	Nee
Beleidsmedewerker Erfgoed	Nee
Gemeentearchivaris	Ja

In de Erfgoedwet is vastgelegd dat in het door de gemeente bij te houden erfgoedregister naast gemeentelijke aanwijzingen ook de aangewezen Rijks- en provinciale monumenten dienen te worden opgenomen. Ook binnen de Omgevingswet blijft dit gehandhaafd. De gemeente is daarmee ook verantwoordelijk voor de administratieve afhandeling van vergunningaanvragen en mutaties in deze lijst. De enige uitzondering betreft aangewezen archeologische rijksmonumenten. Deze worden beheerd door de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE).

Een gemeentelijke Erfgoedverordening kan in de toekomst onderdeel gaan uitmaken van de integrale Verordening Fysieke Leefomgeving. Dit is een praktische keuze die het College zal moeten maken. Vooralsnog wordt de Erfgoedverordening apart van de Verordening Fysieke Leefomgeving opgesteld.

Tenslotte dient nog gewezen te worden op het Europese Verdrag van Faro van de Raad van Europa. Dit verdrag benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed, en het belang van deelname door de samenleving. Het erfgoed dient ingezet te worden om maatschappelijke doelen te realiseren. Nederland zal in de komende jaren aan de slag gaan met de implementatie van dit verdrag. Hierdoor zullen financiële impulsen worden gegeven en kansen ontstaan op het gebied van Erfgoededucatie en Publiekparticipatie.

3. KARAKTERISTIEK VAN HET ERFGOED VAN ZEEWOLDE

“In Zeewolde kennen wij elkaar. Zeewolde is ons thuis, met ons open en weidse buitengebied, ons bos en ons water. Met onze sportiviteit en onze evenementen. We gaan weg om te studeren en komen terug om te settelen.”

Afbeelding 4 Flevomeerbibliotheek. Bron: A van den Hazelkamp d.d. 25 april 2019.

Binnen het materieel cultureel erfgoed van Zeewolde is sprake van een opvallende tweedeling. De oudste overblijfselen uit het verleden van Zeewolde bevinden zich vooral onder de grond: prehistorische vindplaatsen, soms wel bijna 10.000 jaar oud, wrakken van schepen in de laatste 750 jaar vergaan op de Zuiderzee en het IJsselmeer, en vliegtuigwrakken neergestort tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast is Zeewolde ook nog eens het jongste dorp van Flevoland met een planmatige ruimtelijke inrichting en een stedenbouwkundig concept, typisch voor de laatste 50 jaar (Post '65 genoemd). Ook de beeldbepalende panden, herinneringsplaatsen en kunstvoorwerpen in de openbare ruimte kunnen met recht jonge monumenten genoemd worden.

3.1 Gebiedsbiografie

Zeewolde is gelegen op een gelaagd landschap en heeft een lange, maar onderbroken, bewoningsgeschiedenis. Voor de vorming van de huidige polders is sprake van een krekensysteem van de Eem. De Eem stroomt door de gemeente tijdens het Paleolithicum - Neolithicum (12.000 – 2.000 v. Chr.). Op de dekzandruggen langs deze de voormalige hoofdgeul zijn nederzettingen aangetroffen welke dateren uit het Mesolithicum en het Neolithicum. Hier zijn onder andere viswieren met fuiken uit de Swifterbandcultuur (5.200 – 3.800 v. Chr.) aangetroffen.² Onder invloed van de getijden vormden zich langs deze krekken ook oeverwallen, die bij verdere aangroei soms langere perioden droog kwamen te liggen. Ook deze plaatsen konden nog bezocht of bewoond worden in het latere deel van het Neolithicum (Steentijd, tot ongeveer 2000 v. Chr.).

² Van der Heijde/van Eijk, 1996

Hierna komt het gebied grotendeels onderwater te liggen en wordt het verdrinkende landschap afgedekt door verschillende waterbodemaftzettingen, die de bodem de karakteristieke gelaagdheid van de Flevopolders geven. Vanaf ca. 1200 v. Chr. ontstaat het Flevomeer, waarbinnen een groot deel van de huidige gemeente is gelegen. Er is op dat moment geen verbinding met de zee. In de Romeinse tijd is er over dit meer en de Utrechtse Vecht of de Eem en het Oer-IJ misschien nog wel een verbinding met de Noordzee bij Velsen; Pas in de Vroege Middeleeuwen ontstaat er ter hoogte van het midden van de tegenwoordige Afsluitdijk door erosie van het veen weer een echte open verbinding met de Waddenzee. Deze verbinding wordt de Almere genoemd. Door stormvloed in de late Middeleeuwen wordt deze opening vergroot en ontstaat een binnensee, de Zuiderzee. Na de afsluiting met de Afsluitdijk spreken we over het IJsselmeer. In de oude meer- en zeebodemaftzettingen zijn in de gemeente veel scheepswrakken aangetroffen. Hoewel door de natte omstandigheden tussen 2000 v. Chr. en de drooglegging in de twintigste eeuw slechts incidenteel bewoning of menselijk bezoek alleen sporadisch zal hebben plaatsgevonden, hebben een recente opgraving van Romeinse resten in het Kotterbos en de resten van de mogelijk vroegmiddeleeuwse nederzetting Ark / Arkemheen in het Hulkensteinse bos (langs de Laakse Slenk) aangetoond dat het dynamische landschap niet helemaal ongebruikt en onbewoond is geweest.

De vroegste plannen voor het afsluiten van de Zuiderzee en het droogleggen van land dateren uit de 17e eeuw. Uiteindelijk wordt het plan van de Zuiderzeevereniging en Ing. Lely aangevangen met de aanleg van de Afsluitdijk in 1932. De Noordoostpolder wordt als eerste drooggelegd. De eerste stap wordt daar gezet met de aanleg van de dijken in 1937. In 1942 valt de polder droog en duurt het vervolgens nog 5 jaar totdat deze geschikt was voor landbouw. Vanaf 1950 wordt begonnen met het inpolderen van Oostelijk en Zuidelijk Flevoland. De Knardijk (de huidige oostelijke gemeentegrens tussen Zeewolde en Lelystad) vormt de grens tussen de beide polders. De aanleg van deze dijk samen met de bouw van de Hardersluis en Harderhaven vormen het begin van de inpoldering van Oostelijk en Zuidelijk Flevoland. Zeewolde ligt dus op de grens van de beide polders. Oostelijk Flevoland viel droog in 1957. De dijken rond Zuidelijk Flevoland werden uiteindelijk in 1967 gesloten en eind mei 1968 viel ook deze polder droog. Binnen deze polders is vanaf het begin ook veel aandacht voor de aanleg van natuurgebieden. De Oostvaardersplassen ontstaan vrij natuurlijk doordat dit deel na de sluiting van de dijken relatief nat blijft vanwege het vele kwelwater. 5 Ten zuiden van de Hoge Vaart is daarentegen juist sprake van bewuste natuurbouw om tot een natuurbos te komen (Hulkesteinse Bos).

Vanaf de jaren '70 van de twintigste eeuw wordt de polder van Zeewolde voor gebruik geschikt, het wordt vooral ontwikkeld voor agrarische doeleinden, woningbouw en recreatie. Vanaf 1972 is het buitengebied van Zeewolde het domein van pionierende boeren, werd het bedrijventerrein Trekkersveld gerealiseerd, en kregen de landschappelijke inrichting en de jachthaven meer vorm. Ook zijn vanaf het begin twee vakantieparken, waaronder de Eemhof, aanwezig. Hieruit blijkt dat ook al vroeg aan de recreatieve functie is gedacht. De behoefte om met de bouw van het dorp te starten, werd door de jaren heen wel steeds groter. Het grondgebied van de toekomstige gemeente Zeewolde was inmiddels niet meer onbewoond en het groeiend aantal bewoners was voor hun voorzieningen aangewezen op woonkernen op relatief grote afstand. Ook de belangstelling voor eengezinswoningen in het gebied bleek groot. Om te voorzien in die behoefte, maar ook van een verzorgingscentrum voor de agrarische bedrijven en de recreatieve vestigingen wordt het dorp Zeewolde aan het Wolderwijd ontworpen. Het plan wordt in 1982 goedgekeurd waarna de bouw van het dorp kon starten. Hoewel er in 1982 nog geen woning in de dorpskern gebouwd was, was er een lijst met driehonderd gegadigden. Uiteindelijk sloeg op 10 mei 1983 minister van Verkeer en Waterstaat Neelie Smit-Kroes de eerste paal in de grond. Negen maanden later, op 23 februari 1984, reikte staatssecretaris Brokx van Volkshuisvesting de sleutel uit aan de bewoners van de eerste zestien huizen.

Om Zeewolde aantrekkelijk te maken als woonplaats werd als belangrijk uitgangspunt van het stedenbouwkundig plan gekozen voor een hoge mate van "recreatief" wonen. Het was het eerste dorp in de polder waarbij de recreatieve mogelijkheden van het water en het nabije groen zijn uitgebuit. De diversiteit aan landschappen en schaal bood inspiratie voor de opzet van het dorp en de inrichting van de eerste woonwijken. Er werd aangesloten bij de bestaande verkaveling en er werd naar gestreefd het omringende landschap tot in de kern van Zeewolde binnen te laten dringen, zonder dat er een duidelijke scheiding zou zijn tussen bijvoorbeeld het buiten- en het binnengroen.

3 *AMK-terrein 12492 en Heeringen et al 2014*

4 *Stenvert/Kolman 2006.*

5 *Stenvert/Kolman 2006, 39-41*

Er is een duidelijk planmatige opzet van het dorp met het centrum en haven aan het Wolderwijd en daarom heen woonwijken en groenstroken, zoals de groenzone langs Gelderseweg en de Horsterweg/Woldlaan en het Weteringpark, die elk naar het centrum leiden. De kern van Zeewolde wordt gekenmerkt door een klokvorm, waarbij het centrum de klepel vormt. Aan de westkant van het centrum bevindt zich een groenzone, aan de oostkant grenst het centrum aan de dijk en de haven. De pleinen en de winkelstraten van het centrum vormen brede en smalle ruimtes, die het water met het land verbinden. Het in het oosten buitendijks gelegen Raadhuisplein tilt het centrum als het ware over de dijk naar het water. Om de overgang van binnendijks naar buitendijks soepel en onopgemerkt te laten verlopen – het hoogteverschil bedraagt immers circa vijf meter – is binnendijks het centrumgebied over een lengte van 300 meter in een lichte helling tot dijkhoogte opgehoogd. Omdat de aangrenzende woonwijken op de polderbodem zijn gebouwd, steekt het centrum boven de rest van het dorp uit, een geraffineerd effect dat vooral merkbaar en zichtbaar is vanaf het Wolderwijd. Waar het binnendijkse deel van Zeewolde vooral gericht is op de verzorging van inwoners en verblijfsrecreanten, is het buitendijkse gedeelte vooral bestemd voor recreatieve voorzieningen. Verder naar buiten strekt zich het landelijk gebied uit gekenmerkt door de rechte agrarische verkavelingen en de bijbehorende erven, en uitgestrekte natuur- en recreatiegebieden langs de oevers.

De stedenbouwkundige opzet van Zeewolde is dus voor een belangrijk deel bepaald door de landbouwkundige verkaveling, die een eenvoudige en rechthoekige structuur kent van 500 bij 1000 meter. Om de verbinding tussen het dorp en het omliggende landschap te benadrukken werd de bestaande kavelstructuur, die loodrecht op de Wolderwijddijk staat, in de bebouwing zoveel mogelijk gehandhaafd. Aangezien de dijk een tweetal knikken maakt bij Zeewolde, zijn er ook in de stedenbouwkundige opzet twee knikken aanwezig. De noordelijke knik is zichtbaar in het Horsterveld, de zuidelijke in Zeewolde-Zuid. De Wetering vormt eigenlijk een voortzetting van de as van de zuidelijke dijk. Van de drie kavels die voor de eerste fase van het dorp waren gereserveerd, is de middelste gebruikt voor de centrale voorzieningen en de twee daarnaast gelegen kavels voor een noordelijke en een zuidelijke woonwijk. De wegen en tochten zijn beplant om het kavelpatroon visueel te ondersteunen. Om het dorpse karakter te accentueren zijn de woningen in het centrum over het algemeen niet hoger dan vier lagen en in de woonwijken slechts twee verdiepingen hoog.

Anno 2025 is na 40 jaar bouwen Zeewolde tot een dorp met ruim 24.000 inwoners uitgegroeid. Tussen het water, de weiden en het bos is in korte tijd een dorp verrezen en een bloeiende gemeenschap ontstaan. Zeewolde is niet alleen een unieke plek om te wonen en te werken; het is ook gemaakt om te recreëren. De uitgestrekte en bijzondere natuur, de stranden, het dorpse karakter, de hang naar eerlijke producten en de vele watersportmogelijkheden maken dit aantrekkelijke gebied tot een vrijetijdsbestemming voor jong en oud.

Afbeelding 5 Het dorp aan de Wolderwijd. Bron: Zeewolde Zien 2020.

3.2 Erfgoed in verhaallijnen

Voor Zeewolde kan de karakteristiek van het eigen erfgoed het best tot uiting worden gebracht door gebruik te maken van Verhaallijnen. Via verhaallijnen is het ook mogelijk aan te geven wat in Zeewolde als bijzonder en belangrijk wordt ervaren. Vaak genoemd zijn termen als pionieren, recreatie, water en rationaliteit. Ook in de Toekomstvisie voor 2040 komen deze termen tot uiting. Die kernkwaliteiten van Zeewolde moeten behouden en versterkt worden, terwijl er tegelijk ook ruimte blijft voor nieuwe ontwikkelingen (doorgaan met pionieren!). Een bijkomend voordeel van erfgoed in verhaallijnen is de mogelijkheid om in een later stadium elementen toe te voegen aan die verhaallijnen. Binnen de huidige inventarisatie ligt het accent op materieel erfgoed, maar is bijvoorbeeld het immaterieel erfgoed nog niet meegenomen. Ook het funerair erfgoed komt slechts zijdelings aan bod. Via de verhaallijnen bestaat echter wel de mogelijkheid om dit soort erfgoed later eveneens een plek te geven.

De verhaallijnen waarbinnen het erfgoed van Zeewolde tot uiting komt, zijn onder onderstaande kopjes uitgewerkt: Wanneer gedetailleerdere geologische kaarten en bodemkaarten beschikbaar zijn (dan de 1:50.000), moeten deze gebruikt worden. Wanneer deze niet worden geraadpleegd, dient (inhoudelijk) beargumenteerd te worden waarom dit niet nodig is.

3.2.1 Water toen en nu

Op de bodem van de vroegere Zuiderzee ligt Flevoland: het grootste stuk 'man made land' ter wereld. Door innovatieve technieken is op vier meter onder zeeniveau nieuw land gemaakt. Door deze inpoldering kwamen archeologische schatten bovendien en konden Zeewoldenaren hun dorp bouwen op de zeebodem. Deze bijzondere verbinding met het water komt tot uiting in een aantal kunstwerken zoals Sea level en de Aardzee. Bij Sea Level kunnen bezoekers ervaren dat hier mensen onder het NAP wonen. De Aardzee verbindt 'aarde' en 'water' op een plek midden in het nieuwe land, waar ooit water was.

Binnen deze verhaallijn passen ook resten die momenteel niet zichtbaar zijn, zoals scheepswrakken, vliegtuigwrakken en de prehistorische resten uit de Eemvallei. Voor wat betreft de scheepswrakken is pas een deel ontdekt en is het aantal verhoudingsgewijs minder dan in de Noordoostpolder. Dat komt omdat de ontginning van Zuidelijk Flevoland in tegenstelling tot die van de Noordoostpolder vrijwel geheel gemechaniseerd verliep, waardoor veel minder is gelet op aanwijzingen die konden leiden naar scheepswrakken. Ook de drainageafstand is groter ten opzichte van de Noordoostpolder, waardoor er een kleinere kans bestond op het "aansnijden" van scheepswrakken bij het ontginningswerk. Er liggen dan ook naar verwachting nog tientallen scheepswrakken in de ondergrond (en onder water) op ontdekking te wachten.

Uit de Tweede Wereldoorlog zijn de locaties van een aantal gecrashte geallieerde en Duitse vliegtuigen bekend, maar de kans bestaat dat er nog meer zijn. Zeven vliegtuigwrakken zijn met zekerheid op het grondgebied van Zeewolde gelokaliseerd. Vier locaties zijn gemarkeerd door herdenkingspalen en opgenomen in de inventarisering.⁶ De meeste vliegtuigwrakken zijn in de eerste decennia na het droogvallen van de polder geborgen. Niet uit te sluiten valt echter dat in de komende jaren nog nieuwe vliegtuigen (en de bijbehorende oorlogsgraven) aan het licht komen. Dat kan eventueel ook nog in de waterbodem.

Langs het krekensysteem van de Eem kunnen voornamelijk resten van prehistorische bewoning en andere menselijke activiteiten aanwezig zijn. Prehistorische nederzettingen zijn recentelijk opgegraven in Oosterwold, langs de Rassenbeektocht (AMK-terrein 12410) en op de kruising van de Vogelweg en de A27 (AMK-terrein 13728). Het archeologisch onderzoek laat zien dat in de bodem van de gemeente misschien nog tientallen uitzonderlijk goed geconserveerde prehistorische nederzettingen zijn te verwachten. Deze nederzettingen beslaan hoofdzakelijk de periode van de Steentijd (10.000 tot 4000 jaar geleden) en variëren in omvang van circa 50 m² tot 2500 m². Zij liggen op hoogten in het oude landschap, zoals dekzandruggen, maar ook op de oevers van oude rivierbeddingen en kreekgeulen, in fossiele getijdelandenschappen en aan de oevers van al lang verdwenen meren. Aan de hand van opgravingen – nu of in de toekomst – kunnen we leren hoe de mensen in het verleden met hun omgeving zijn omgegaan. Doordat het grondgebied van Zeewolde pas sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is ontgonnen, en het prehistorische landschap vaak is afgedekt door een laag Flevomeer-, Almere-, Zuiderzee- en IJsselmeerafzettingen, zijn deze archeologische waarden nagenoeg ongeschonden.

De resten van de inpolderingsgeschiedenis behoren ook tot de verhaallijn water, zoals de Harderhaven, Knardijk, gemalen, sluizen en de eerste boerderijen. Ook de woonwijk Horsterveld, die gebouwd is met behoud van de structuur van de houtwallen behorend bij de inpoldering, behoort bij deze verhaallijn.

⁶ Stichting Ongeland

3.2.2 Pionieren in natuur en architectuur

De natuur van Flevoland is ontstaan achter de tekentafel en uitgegroeid tot ruige nieuwe wildernissen. In de grootse loofbossen en het weidse water gaat de natuur haar eigen gang en met de jaren wordt het bos dichtter, groener en indrukwekkender. Je kan hier struinen en slapen in het bos. Spot bijzondere vogels zoals de zeearend en kom oog in oog met reeën, herten, vossen, wilde paarden of bevers; onze eigen 'big five'. Beleef de ongerepte natuur van Zeewolde. Het Hulkensteinse bos, de Stille kern en Harderbroek met de Biezenburcht zijn voorbeelden van de ingerichte natuur. Ook Tulpeiland kan hierbij niet vergeten worden.

Afbeelding 6 Tulpeiland.

Niet één landschap in Nederland ademt zo de twintigste eeuw als Flevoland. In Flevoland is ruimte voor eigenzinnigheid. Misschien dat daarom nergens zoveel vernieuwende ontwerpen zijn. De experimentele architectuur en de spectaculaire landschapskunst op verrassende plekken kenmerken de eigentijdse poldersteden en dorpen, evenals duurzame wijkaanleg met de focus op groen, gezond en innovatie. Er komen nog steeds nieuwe ontwerpen bij, want ontwikkelen zit nou eenmaal in de genen van de Flevolander. Architectuur neemt een belangrijke plaats in het dorp in. Vanuit elke toegangsweg is wel een markant gebouw te zien. Het architectuurbeleid, dat kort na de inpoldering door Rijksdienst IJsselmeerpolders is ingezet, bood van aanvang aan ruimte om 'oude meesters' en 'jong talent' in te schakelen voor de ontwerpen. Voor de belangrijke gebouwen in het centrum en aan de pleinen werden gerenommeerde architecten gecontracteerd. Aan de Kerkstraat werd de Flevomeer bibliotheek (afbeelding 4) door Koen van Velsen ontworpen en de supermarkt Albert Heijn door Sjoerd Soeters. Wim Quist ontwierp het gemeentehuis aan het Raadhuisplein en Gunnar Daan de Apotheek met bovenwoning aan het Kerkplein. Niet alleen de architectuur van belangrijke gebouwen kreeg veel aandacht, ook aan eengezinswoningen - het grootste bestanddeel van het woningbestand van Zeewolde - is vanaf het begin veel aandacht besteed.

Teun Koolhaas zette in 1983 in zijn notitie 'Het visuele karakter van Zeewolde' zijn idee uiteen om heldere kleuren met een hoge reflectiefactor te gebruiken voor de woningbouw in het dorp. Helderrode of oranje daken zouden fris afsteken tegen het groen van de polder en het blauw en grijs van de randmeren, net als lichte steensoorten. De kappen zouden boven de dijk uitsteken en vanaf het water zichtbaar zijn. In 1985 werd deze notitie goedgekeurd door de welstandscommissie en van harte ondersteund door de gemeente. Hierdoor heeft Zeewolde een heel eigen architectonisch gezicht gekregen en kwam een grote verscheidenheid in woonmilieus en variatie in bebouwingsdichtheid, verkavelingstype, woningtype en prijsklasse tot stand. Alle bijzondere gebouwen en complexen zijn in 2020 door het Steunpunt SAMF geïnventariseerd en voorzien van een eerste waardering.

Voorbeelden zijn de Pluuthaven, die is aangelegd met drie landpieren en bebouwd met watervilla's, die met een knipoog naar het verleden in de vorm van een W (jachthaven Wolderwijd) zijn gerealiseerd. Ook de wijk Perspectief, waarin groen gecombineerd is met interessante bouwvormen.

3.2.3 Recreatie, Agro en Food

Zeewolde is ontstaan en bedacht om als verzorgingscentrum te dienen voor het agrarische buiten gebied en de recreatieve vestigingen, zoals de Eemhof. De gemeente is rijk aan recreatieve mogelijkheden door het strand, het water en de bossen. Ook bestaan er mogelijkheden om recreatie te combineren met kunst, landbouw en voedsel. Strakke velden, rechte wegen; de planmatige inrichting en de vruchtbare grond van ons 'man made land' zorgen ervoor dat Flevoland dé landbouwprovincie van Nederland is. Wat we willen, maken we zelf. Belangrijk in deze is het agrarisch biologisch gebied in de omgeving Priempad. Dit gebied is vrijwel uniek voor Nederland, omdat het na het ontstaan (drooglegging) heel bewust vrijgehouden is van elke vorm van kunstmatige gewasbescherming (kunstmest). De Zonnehoeve binnen dit gebied is een voorbeeld van het agrarisch biologisch boeren en heeft ook een bouwstijl die qua uitstraling daarbij aansluit.

De uitgestrekte landbouw en natuurgebieden lenen zich uitstekend voor wandel- en fietsroutes, welke binnen de gemeente in overvloed aanwezig zijn.

3.2.4 Rationele verbinding

Deze verhaallijn verbindt de gehele gemeente bij elkaar. Hierbinnen vallen namelijk de wijken in hun oorspronkelijke opzet, met zichtlijnen en parken die zo bijzondere elementen als wonen en recreatie met elkaar verbinden. Eerder zijn al de groenzones in de opzet van het dorp ter sprake gekomen, die het buitengebied met het dorp verbinden. Deze zones zijn het Weteringpark in het zuiden, Horsterweg in het midden en de Gelderseweg in het noorden. Al deze zones lopen van het buitengebied naar het centrum naar het strand en verbinden daarmee het buitengebied met het dorp en het water. In het open agrarische middengebied is de oorspronkelijke kavelindeling bewaard gebleven, mede door het behoud van de tochten en wegen welke bij de inpoldering zijn aangelegd. Deze rationele indeling van het gebied wordt benadrukt door laanbeplanting. Een vernieuwing in het gebied is de aanleg van een groot windpark, waarmee ook de oorspronkelijke rechtlijnige indeling bewaard is gebleven. Dit is een voorbeeld van innovatie met aandacht voor het behoud van de originele structuur.

3.2.5 Kunst in de openbare ruimte

In het stedenbouwkundig plan is een zeven kilometer lange kunstroute opgenomen die vanaf het gemeentehuis, via het midden door het dorp lopende landschapspark De Wetering, het bos en de dijk weer terugvoert naar het gemeentehuis. De kunstwerken van internationaal bekende kunstenaars geven allen de overgang van land naar water weer. Het oorspronkelijke idee van de kunstroute kwam van de 'Vereniging Arbeidersgemeenschap de Woodbrookers', een religieus-socialistische beweging die eenheid van cultuur en natuur nastreefde. In 1987 werd Stichting Kunstbaan opgericht, die in 2001 opging in Stichting De Verbeelding.

Het kunstwerk 'Sea Level' van Richard Serra was het eerste kunstwerk in de route en werd in 1996 onthuld. Jan van de Pavert's 'Diego Rivera in de Sovjet-Unie' volgde in 1998. Ook de kunstwerken zijn in de aanloop naar dit beleidsvoorstel in de inventarisatie van SAMF meegenomen, en worden wel als een aparte categorie behandeld.

*Afbeelding 8 Uitzicht op het Weteringspark met het kunstwerk 'Sealevel'.
Bron: A. van den Hazelkamp d.d. 25 april 2019.*

3.2.6 Plaatsen van Herinnering

Zeewolde kent een aantal gedenk- en herinneringsmonumenten zoals het roeiersmonument, de kroningsdeksels, het Dierenmonument en het oorlogsmonument (voor negen gevallen vliegers) op de begraafplaats aan de Dasselaarweg. Er is voor gekozen om deze plekken en de bijbehorende objecten, net als de kunstobjecten in de openbare ruimte een eigen plaats te geven binnen het gemeentelijke erfgoedbeleid. Ook de gedenk- en herinneringsmonumenten zijn in de aanloop naar dit beleidsvoorstel in de inventarisatie van SAMF meegenomen. De notitie 'Funerair erfgoed in een jonge gemeenschap' wordt naar verwachting binnenkort vastgesteld. Ook bekende archeologische vindplaatsen zijn ondergebracht in deze verhaallijn. Ze herinneren aan een ander landschap en een andere manier van leven.

4. DOEL EN AMBITIE

Passend binnen de ambitie van de gemeente richt het gemeentelijk erfgoedbeleid zich in de komende jaren op drie praktische doelstellingen: Behouden, Benutten en Beleven. Om dit te bereiken, gaat de gemeente:

- het eigen erfgoed duidelijker op de kaart zetten;
- erfgoed nadrukkelijker integreren in de ruimtelijke ontwikkelingen;
- een beschermingsagenda opstellen, zodat Behoud en Bescherming waar nodig te realiseren is;
- het erfgoed beter toegankelijk maken, zowel fysiek als waar het gaat om de bijhorende informatie (kennis en verhalen).

In dit hoofdstuk verduidelijken we voor elke “B” hoe het behouden, benutten en beleven van erfgoed wordt ingevuld.

4.1 Behouden

Behoud van waardevol erfgoed begint met weten wat je hebt. Het inventariseren, beschrijven en waarderen van erfgoed vormt daarbij een essentiële eerste stap. Zo'n overzicht van het eigen erfgoed is geen statisch geheel, maar dient regelmatig te worden herzien en heroverwogen. Nieuwe informatie bijvoorbeeld over de archeologische waarden en verwachtingen komt in rap tempo beschikbaar, maar ook opvattingen over bovengronds gebouwd erfgoed kunnen veranderen. De archeologische inventarisatie van het gemeentelijk grondgebied is inmiddels alweer zes á zeven jaar oud. De inventarisatie van het bovengronds erfgoed is recent en in 2020 afgerond.

De noodzakelijke volgende stap is om de geïnventariseerde objecten en locaties volgens vastgestelde en zo objectief mogelijke criteria te waarderen, en een begin te maken met het behoud en de bescherming daarvan. Voor de waarderingssystematiek wordt de systematiek van het RCE als basis gebruikt, maar dit behoeft aanvulling met criteria die juist lokaal en voor het karakter van Zeewolde van belang worden gevonden. De uitvoering van de beschermingsagenda voor het gemeentelijk erfgoed, te beginnen met de meest waardevolle objecten en locaties, kan op verschillende manieren geoperationaliseerd worden, onder andere door:

- Aanwijzing als monument
- Aanwijzing als beschermd dorpsgezicht
- Aanwijzing als beschermd archeologische vindplaats
- Aanwijzing als beschermd cultuurerfgoed
- Aanwijzing als beschermd cultuurlandschap
- Aanwijzing als beschermd verzameling
- Via regels voor overige objecten van cultuurhistorische betekenis in het bestemmings- of omgevingsplan

Het gaat hier om verschillende vormen van bescherming gericht op verschillende soorten erfgoed. Deze worden samen ondergebracht in het gemeentelijk erfgoedregister. De monumentenstatus wordt vooral gebruikt voor gebouwd erfgoed, de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht of archeologisch monument richt zich op het behouden van begrenste locaties.

Geselecteerde objecten en locaties worden verder via voorwaarden en regels in het bestemmingsplan (in de toekomst het omgevingsplan) op praktische wijze beschermd. Het bestemmingsplan gaat dan vooral over vergunningverlening onder bepaalde voorwaarden (restricties), terwijl in de erfgoedverordening de aanwijzingsprocedure voor gemeentelijke monumenten, en eventueel ook stimulerende maatregelen als subsidies voor onderhoud kunnen worden geregeld.

Uit de inventarisatie blijkt dat de gemeente Zeewolde veel (ca. 16) potentiële monumenten heeft, maar dat – op een enkel archeologisch terrein na – niets is beschermd. In de Cultuurnota 2021-2024 is opgenomen dat een inventarisatie van de meest karakteristieke en cultuurhistorisch waardevolle objecten wordt uitgevoerd om te kijken welke objecten een beschermde status of signaleringsfunctie behoeven. Binnen deze erfgoednotitie is daartoe een inventarisatie gemaakt, in een uiteindelijke beschermingsagenda kan per jaar het precieze aantal en de volgorde bepaald worden van objecten of locaties die daadwerkelijk bescherming behoeven.

De gemeente heeft tevens de mogelijkheid om via een erfgoedverordening beschermde cultuurobjecten en beschermde verzamelingen vast te stellen. Het gaat hierbij om objecten of collecties die een bijzondere waarde hebben voor de historie van de gemeente zoals schilderijen, archiefstukken of inboedels van historische gebouwen. Binnen de huidige Cultuurnota 2021-2024 zijn hiervoor nog geen stappen geformuleerd. Er wordt gewerkt aan een nieuwe Cultuurnota waarin de basis hiervoor zal worden uitgewerkt.

4.2 Benutten

Het benutten van erfgoed kan op verschillende manieren ingevuld worden. Wanneer erfgoed niet meer geschikt is voor de huidige functie, dan biedt herbestemming een geschikt middel om het erfgoed te behouden en te benutten. Zo is het van belang dat bij gewaardeerd erfgoed in het geval van ruimtelijke ontwikkelingsplannen er verder gekeken wordt dan de huidige functie of situatie. Zo kan bijvoorbeeld een bestaande school met erfgoedwaarde door de veranderende eisen aan onderwijshuisvesting en veranderend onderwijs ongeschikt worden als schoolgebouw, maar wel voor ander gebruik geschikt gemaakt worden. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld ook voor kerken en gemalen en pompgebouwen. Daarbij is het wel van belang dat het nieuwe gebruik geen afbreuk doet aan de essentiële erfgoedwaarden. Met andere woorden, het nieuwe gebruik of de nieuwe bestemming mag niet destructief zijn voor het erfgoed zelf. Bij 'Benutten' is het uitgangspunt dat de gemeente bij elk waardevol object dat zijn oorspronkelijke functie verliest, goed afweegt en stimuleert dat het een herbestemming krijgt, die de erfgoedwaarde respecteert.

Erfgoed heeft ook een belangrijke recreatieve en toeristische functie. Dat geldt zeker niet alleen voor topmonumenten van nationaal en internationaal belang, maar juist ook voor objecten en structuren kenmerkend voor de regio, het landschap en het gebruik daarvan, bijvoorbeeld voor agrarische doeleinden. Door deze te verwerken in culturele fiets- en wandelroutes en aansluiting te zoeken bij het maken van picknickplaatsen en kleinschalige verblijfsaccommodatie creëer je een waardevolle wisselwerking.

Erfgoed kan tevens een belangrijke bijdrage leveren aan ruimtelijke ontwikkelingen door te fungeren als kernwaarde binnen de ontwikkeling. Hiermee kan het karakter, de identiteit, de eigenheid en de kwaliteit van de ontwikkeling versterkt worden. Erfgoed is daardoor niet een beperking maar juist een instrument om waarde aan een ontwikkeling toe te voegen. De gemeente kan bij nieuwe initiatieven hierin kaderstellend optreden. Aanwezig erfgoed, zoals archeologie, maar bijvoorbeeld ook de bestaande historische lijnelementen en bebouwing, zouden aan de basis moeten staan van het ontwerp van een nieuwe ontwikkeling. Dus niet uitvlakken en opnieuw beginnen, maar inpassen. Daarnaast kunnen juist ook cultuurhistorische waarden een inspiratie zijn voor nieuwe ontwerpen. Het uitvoeren van gebiedswaarderingen met transformatie-adviezen biedt een goede onderbouwing van het benutten van de aanwezige cultuurhistorische waarden. In de buurgemeente Almere wordt hiermee regelmatig geëxperimenteerd. Bij stedenbouwkundige ontwerpen en ruimtelijke projecten wordt onderzocht welk erfgoed aanwezig is en hoe de waarde van dat erfgoed in de nieuwe ontwikkelingen wordt beschermd en kan bijdragen aan de kwaliteit van de ontwikkeling.

Ook kan het historisch erfgoed van Zeewolde gebruikt worden als bron voor de naamgeving van ruimtelijke projecten en nieuwe straatnamen. Op die manier wordt tegelijk de beleving ervan vergroot. Erfgoed kan ook worden ingezet bij nieuwe thema's als klimaatadaptatie. Verdwenen of historische waterlopen kunnen bruikbaar gemaakt worden om water vast te houden in droge tijden. Dit biedt ook mogelijkheden om landschappelijke elementen voor inwoners en bezoekers van Zeewolde beleefbaar te maken.

4.3 Beleven

Het verleden van Zeewolde verdient het om beleefd te worden. Kennis over erfgoed draagt bij aan de waardering voor de omgeving en is alleen daarom al erg belangrijk. Een belangrijke voorwaarde om erfgoed te kunnen beleven, is dat de kennis van en informatie over het erfgoed, en het erfgoed zelf, toegankelijk worden gemaakt. De verschillende aspecten en tijdslagen van het lokale erfgoed bieden goede mogelijkheden om de beleving en waardering van erfgoed bij de inwoners te vergroten. De ligging van Zeewolde tussen de akkers, het bos en het water vergroten de mogelijkheden om via verschillende verhaallijnen en met verschillende methoden het erfgoed te beleven. De rust en natuur, gecombineerd met sportieve en actieve mogelijkheden, waarbinnen verschillende erfgoederen aan elkaar gekoppeld worden tot een lijn, thema of netwerk ontstaan er ruimtelijke verhalen. Deze verhalen dragen bij aan de beleving van de ruimtelijke identiteit van Zeewolde en de verschillende wijken. Hierbij kan gedacht worden aan de kunstroute, het fietsknooppuntennetwerk, de Zuiderzee iconenroute, vaarroute de Blauwe Diamant en het Pionierspad.

Zeewolde neemt actief deel aan de Provinciale erfgoedtafels waarin de mogelijkheden voor informatievoorziening en publieksparticipatie verder worden verkend. Praktijkvoorbeelden, zoals uit Almere kunnen als inspiratie dienen voor toekomstige projecten.

Erfgoededucatie op basisscholen kan door de gemeente worden gefaciliteerd. Dit is een belangrijke mogelijkheid om de beleving van erfgoed door kinderen te vergroten en tegelijk geselecteerde objecten beter te benutten. Bij de inventarisatie van de beschermwaardige waardevolle structuren en objecten kan gekeken worden welke objecten zich hier het beste toe lenen. Erfgoedlocaties kunnen ook worden ingezet in het voortgezet onderwijs. Zo kan het groene erfgoed een bijdrage leveren aan het natuuronderwijs en de archeologie aan de aardrijkskunde. Door het lokale erfgoed in te passen in reguliere onderwijsvakken ontstaat er een verbinding met het verleden, waardering voor de omgeving en een verrijking van het reguliere programma.

Het plaatsen van informatieborden bij historische objecten en plaatsen van herinnering, het ontwikkelen van een interactieve erfgoedkaart of het gebruik van andere digitale middelen waarmee een koppeling kan worden gemaakt met achterliggende informatie over het betreffende erfgoed, kunnen allemaal een bijdrage leveren aan kennis over het erfgoed van Zeewolde en daarmee een bredere waardering daarvan. De gemeente wil initiatieven vanuit bewoners, verenigingen en ondernemers om de beleving van erfgoed te versterken faciliteren. Hierbij kan gedacht worden aan erfgoedwandel- en fietstochten.

Bestaande informatiepanelen en verwijzingen naar erfgoed binnen de gemeente zijn nogal divers van aard en soms nauwelijks meer informatief. Het is belangrijk dat de gemeente zorgt dat het verhaal bij deze waardevolle objecten en plaatsen vol herinnering uniformeert en toegankelijker maakt, zodat de plekken zelf gemakkelijker terug te vinden zijn. Dit geldt zeker voor de archeologische vindplaatsen onder de grond in de gemeente. Het verhaal achter deze voor de Nederlandse ontstaansgeschiedenis bijzondere objecten vormt als het ware de rechtvaardiging voor de beschermende maatregelen en verdient het om goed uitgelegd te worden. Als voorbeeld geldt het verhaal van de Laakse Slenk. Langs deze waterloop heeft in de prehistorie bewoning plaatsgevonden en is in de middeleeuwen een schip vergaan. Hier is een wandelroute aangelegd waarbij deze beide elementen in beeld zijn gebracht om de beleving van het erfgoed tastbaar te maken.

Evenementen vormen een ander goed middel om de beleving van materieel en immaterieel erfgoed te versterken. We kennen de landelijke Open Monumentendag in september, een weekend waarin zo veel mogelijk erfgoed toegankelijk is om de waarde daarvan te onderstrepen. Wellicht kan de Open Monumentendag in een van de komende jaren gebruikt worden om het nieuwe beleid rond erfgoed in de gemeente onder de aandacht te brengen. In juni zijn de Nationale Archeologiedagen waar het ondergrondse erfgoed van Zeewolde in een showcase kan verschijnen. Meer lokaal zijn al enkele evenementen genoemd in de verhaallijnen. Vooral de ZtotZ, de havendagen en Zeewolde bij de Pinken zijn evenementen met een hoog erfgoed element.

5. UITVOERING

Om de bovengenoemde ambities en doelstellingen te verwezenlijken zal er een vervolg gegeven moeten worden aan deze kadernota. De eerste stap hierin is het uitwerken van een uitvoeringsagenda. Het gaat hierbij om het door ontwikkelen van het gemeentelijk instrumentarium ten behoeve van de integratie van erfgoed in het gemeentelijk beleid. Het tijdig beschikken over de juiste erfgoed informatie bij het maken van afwegingen en het nemen van besluiten aangaande ruimtelijke initiatieven, bouwplannen en infrastructurele werken is cruciaal om onnodige kosten en vertragingen te beperken. Hieronder worden de elementen genoemd die bij moeten dragen aan de eisen van de zorg voor het cultureel erfgoed zoals genoemd in de Omgevingswet en de Erfgoedwet.

5.1 Voorstel tot actualisering van de archeologische beleidskaart

De huidige Archeologische Vrijstellingenkaart (AVK) en het archeologiebeleid van de gemeente zijn uit 2016. Toentertijd is getracht nauw aan te sluiten bij het beleid van de gemeente Almere, dat al redelijk ver was doorontwikkeld en waar sprake was van een hoge ontwikkelingsdruk. Gebleken is dat de stand van kennis van het bodemarchief in Zeewolde achterloopt bij die in de grotere buurgemeente en de archeologische verwachting, waarop de AVK is gebaseerd in vergelijking tot Almere, waar de onderzoeksintensiteit veel groter is, relatief veel kennislacunes vertoont. Veel gebieden die op de huidige kaart zijn aangemerkt met een 'Waarde – Archeologie 5' (lage verwachting) hebben in feite een onbekende verwachting.

In de afgelopen zeven jaar is de nodige nieuwe informatie over de ondergrond beschikbaar gekomen en zijn ca. 50 nieuwe archeologische verkenningen uitgevoerd. De Omgevingswet stelt hogere eisen aan het benoemen en onderbouwen van archeologische verwachtingen en waarden door gemeenten. In de toelichting op de wet en in de Tweede Kamer - behandeling wordt benadrukt dat de gemeenten de plicht hebben om in hun ruimtelijk beleid uit te gaan van aantoonbare verwachtingen. Hoewel de definitie daarvan binnen de sector voor de nodige discussie zorgt, is wel duidelijk dat de bestaande generatie gemeentelijke archeologiekaarten inhoudelijk beter verantwoord moeten worden, al is het maar om te voorkomen dat ze voortdurend worden blootgesteld aan beroep en bezwaar. Binnen de archeologische sector is hiervoor inmiddels een handleiding opgesteld⁷. Ook voor de kaart van Zeewolde betekent dit dat een update en verbeteringslag op korte termijn nodig zal zijn. Een voorstel hiertoe is als bijlage 1 toegevoegd aan deze notitie.

5.2 Erfgoed op kaart

Het erfgoed stond nog helemaal niet op de kaart. Hieraan is inmiddels invulling gegeven. Alle objecten en locaties opgenomen in de inventarisatie Zeewolde Zien zijn op de kaart gezet en voorzien van een nadere omschrijving. Daaraan zijn nog landschapselementen en structuren opgenomen op de provinciale Cultuurhistorische waardenkaart 8. Deze erfgoedkaart heeft op de eerste plaats een attenderende werking, maar kan dankzij de interactieve werking ook een belangrijke rol gaan vervullen bij erfgoededucatie en publieksparticipatie.

5.3 Naar Beschermd Erfgoed: waardering, selectie en prioritering

De gemeente beschikt inmiddels over een redelijk compleet overzicht van het aanwezige cultureel erfgoed binnen het gemeentelijk grondgebied. Het gaat daarbij om zeker 10 archeologische vindplaatsen, waaronder een rijksmonument⁹ en ca. 154 objecten en locaties (zie bijlage 2). Hieronder vallen tevens een aantal cultuurhistorische landschappen en landschapselementen. Mobiel en immaterieel erfgoed zijn in dit overzicht (nog) niet opgenomen.

De volgende stap die gezet kan worden is om de locaties te waarderen volgens vast te stellen criteria. Hiervoor dient de landelijkste systematiek voor het waarderen van cultureel erfgoed te worden toegesneden worden op de specifieke situatie in Zeewolde dient te worden is deze locaties te waarderen volgens vastgestelde criteria. Hiervoor dient de landelijke systematiek voor het waarderen van cultureel erfgoed te worden toegesneden op de specifieke situatie in Zeewolde. Het is belangrijk dat inwoners van Zeewolde, en zeker ook eigenaren en gebruikers van het erfgoed gelegenheid krijgen om ook hun visie hierop te geven. De eigen Zeewoldense waarderingssystematiek kan vervolgens toegepast worden op de geïnventariseerde objecten en locaties.

⁷ Handleiding Archeologische Verwachtingskaarten 2021, Project Ministerie OCW.

⁸ Denk bijvoorbeeld aan bestanden als CultGis, Inventarisaties van water gerelateerd erfgoed door RWS en Provinciale kaarten

⁹ Zie Archeologiebeleid Zeewolde 2016.

De belangrijkste objecten en gebieden die als monumentwaardig geïdentificeerd zijn, kunnen vervolgens op basis van de gemeentelijke Erfgoedverordening worden voorgedragen als gemeentelijk monument. Na vaststelling worden de gemeentelijke monumenten opgenomen in een vast te stellen openbaar gemeentelijk register van monumenten en worden regels verbonden gericht op behoud en onderhoud. In het Omgevingsplan kunnen regels worden verbonden gericht op behoud en onderhoud.

Andere objecten die wel degelijk van cultuurhistorische betekenis zijn, maar wellicht niet voldoen aan de criteria voor gemeentelijk monument, kunnen wel als waardevol worden aangemerkt in toekomstige Omgevingsplannen. Daaraan kunnen regels worden verbonden gericht op behoud.

5.4 Input erfgoed in de Omgevingsvisie en het Omgevingsplan

Binnen de gemeente is de Omgevingsvisie vastgesteld. Het binnen deze notitie opgestelde erfgoedbeleid en erfgoedverordening zijn onderdeel van dit traject. De visie en ambitie omtrent erfgoed in de fysieke leefomgeving die in deze notitie is neergelegd zal in de Omgevingsvisie dienen door te werken. Zowel de aspecten behoud, benutting als beleving hebben vele raakvlakken met de ruimtelijke ontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit. Deze kadernota en bijbehorende producten zullen de uitgangspunten en kaders voor het Erfgoed binnen de Omgevingsvisie verhelderen.

De Omgevingsvisie wordt uitgewerkt in het Omgevingsplan, het is belangrijk dat de visie op het erfgoed van Zeewolde wordt doorvertaald naar concrete plannen en maatregelen. Dat hoeven overigens niet alleen maar beperkingen en regels te zijn, zoals nu vaak in bestemmingsplannen voor monumenten, gebouwen en grondgebruik alleen maar zijn opgenomen. Het kunnen net zo goed ook stimulerende maatregelen zijn gericht op het beter inpassen en versterken van het aanwezige erfgoed.

5.5 Erfgoedverordening

De systematiek voor de aanwijzing van roerende en onroerende monumenten, andere beschermende maatregelen en van stimuleringsmaatregelen voor benutting en onderhoud kunnen het beste worden vastgelegd in een gemeentelijke verordening. In de verordening kunnen regels worden opgenomen om de monumenten daadwerkelijk te beschermen. Zeewolde beschikt nog niet over zo'n verordening. Deze verordening is nauw gekoppeld aan het Erfgoedregister en de toekomstige Beschermingsagenda. Op grond van Erfgoedverordening dient de gemeente te beschikken over een deskundige adviescommissie bij het voorbereiden van besluiten omtrent gemeentelijke monumenten. Deze wordt gevormd door het erfgoed te integreren in de toekomstige Commissie Ruimtelijke Kwaliteit in Zeewolde. Indien erfgoed aan de orde is, zal binnen deze commissie deskundigheid op het gebied van Erfgoed worden ingeschakeld.

5.6 Erfgoedagenda Behouden, Benutten en Beleven

Vanwege de directe relatie met de centrale rol van de gemeente op het gebied van de ruimtelijke ordening, komt het accent binnen de drie B's meestal al snel te liggen op de eerste, het 'Behouden' van erfgoed, via het bovengenoemde instrumentarium. Voor 'Benutten' en 'Beleven' zijn ook andere competenties nodig. Hierbij zijn bijvoorbeeld communicatie, educatie, cultureel ondernemerschap en landschapsbeheer facetten die ook aan de orde zijn. Dit strekt zich vaak uit buiten de directe invloedssfeer van de gemeentelijke organisatie. De rol van de gemeente is hier vaker die van netwerker, verbinder en katalysator dan die van uitvoerende en toezichhoudende partij. Samenwerking met anderen vormt hier een belangrijke sleutel. Behalve via de weg van erfgoededucatie kan dat ook door het beleid af te stemmen op eigen wensen en te richten gebruikswaarde van het cultureel erfgoed. Daardoor ontstaat draagvlak en komt de nadruk vanzelf meer en meer op de verbindende en maatschappelijke waarde van erfgoed. Bijvoorbeeld samenwerking met de cultuurcoaches, stichting De Verbeelding en maatschappelijke en culturele partners. Te denken valt aan het adopteren van monumenten of gedenkplaatsen en deze gezamenlijk te onderhouden. Inzicht in historische landschappen kan helpen om problemen die zijn ontstaan door onder andere klimaatveranderingen tegen te gaan. Al dit, en nog veel meer valt onder het motto "Behouden, Benutten en Beleven".

5.7 Erfgoed in de gemeentelijke organisatie

Zorgen voor het cultureel erfgoed vergt niet alleen een aantal initiële investeringen, zoals hierboven beschreven, maar heeft ook toepassing en onderhoud. Het uitvoeren van aanwijzingsbesluiten en de begeleiding van vergunningaanvragen berust over het algemeen bij de afdeling Vergunningen, Toezicht en Handhaving ondersteund door beleidsambtenaren met een erfgoed- en/of archiefachtergrond. Binnen de gemeentelijke formatie dient hiervoor ruimte te worden gemaakt. Het Erfgoed kan daarmee integraal een plaats krijgen bij diverse onderwerpen binnen de gemeentelijke organisatie. Verder is met een zekere regelmaat bij het maken van afwegingen, het voorbereiden van selectiebesluiten en het toetsen van onderzoeksrapporten en adviezen ook vakinhoudelijke deskundigheid en ambtelijke ondersteuning nodig, bijvoorbeeld op het gebied van archeologie¹⁰ of architectuurgeschiedenis. De gemeente kan voor deze specifieke ondersteuning raamcontracten afsluiten met een of meer specialistische bureaus.

5.8 Instrumenten en documenten

Behalve deze kadernota zijn ten behoeve van de implementatie en uitvoering van het hierboven beschreven erfgoedbeleid een aantal documenten opgesteld die terug te vinden zijn in de bijlagen bij deze notitie.

Concreet gaat het daarbij om:

- Bijlage 1: Voorstel tot actualisering van de archeologische beleidskaart
- Bijlage 2: Voorlopige lijst van te waarderen en gewaardeerde cultuurhistorische objecten en locaties binnen de gemeente Zeewolde
- Bijlage 3: Kaartlaag Erfgoed Zeewolde

¹⁰ Binnen de archeologiesector wordt gewerkt met een certificeringssystematiek en opleidings- en ervaringseisen aan actoren.

6. LITERATUUR

HAZELKAMP, A. VAN, 2020: Zeewolde Zien, Eigenheid in architectuur, kunst en ruimte, Zeewolde.

HEERINGEN, R.M. VAN/W.A.M. HESSING/L.I. KOOISTRA/S. LANGE/B.I. QUADFLIEG/R. SCHRIJVERS/W. WEERHEIJM MET MEDEWERKING VAN: M. BLAAUW, D.C. BRINKHUIZEN, K. LINTHOUT, W.J. KUIJPER, B.J.A. VAN OS EN J.T. ZEILER, 2014: Archeologisch landschapsonderzoek in het kader van het project Kwaliteitsverbetering Kotterbos (locatie Natuurboulevard) in de gemeente Lelystad, provincie Flevoland. Menselijke activiteit in natte landschappen in de Steentijd en de (Vroeg-) Romeinse tijd, Amersfoort (Vestigia-rapport 1132).

HEIJDEN, F.J.G. VAN DER / J.H.M. VAN EIJK, 1995: Archeologie en natuurontwikkeling. Een aanvullende Archeologische Inventarisatie in Zuidelijk en Oostelijk Flevoland in verband met een aantal natuurtechnische inrichtingsprojecten. Intern ROB-rapport, Amersfoort.

STENVERT, R./C. KOLMAN, 2006: Monumenten in Nederland. Flevoland, Zeist/Zwolle.

Evaluatie huidige archeologiebeleid

De huidige gemeentelijke archeologische waarden- en verwachtingenkaart dateert uit 2016. Op die kaart staan ca. 120 archeologische waarnemingen en uitgevoerde onderzoeken geregistreerd. Samen met de landschappelijke en ondergrondinformatie vormden deze de basis voor het afbakenen van vastgestelde archeologische vindplaatsen (waarden) en zones met een verhoogde kans op archeologie (verwachting). Op de Archeologische Vrijstellingen Kaart (AVK) is binnen deze gebieden een onderzoeksplicht opgelegd wanneer een voorgenomen bodemingreep het oppervlak en/of diepte waarvoor vrijstelling geldt overschrijdt. De manier waarop dat archeologische vooronderzoek moet worden ingericht, is verder uitgewerkt in het Archeologiebeleid (hoofdstuk 3 en de bijlagen 4 en 5 van dat beleid). De inrichting van het archeologisch onderzoeksproces leunt sterk op dat van de gemeente Almere.

Uit een korte evaluatie van het beleidsdocument en de bijbehorende AVK komen een aantal aandachtspunten naar voren:

1. De verantwoording van het aangepaste kaartbeeld van de AVK uit 2016 ontbreekt. Niet duidelijk is waar de begrenzingen van de verschillende vrijstellingszones precies op zijn gebaseerd.
2. De archeologische inventarisatie eindigt in 2015; sinds die tijd zijn er binnen de gemeente ruim 50 nieuwe archeologische onderzoeksmeldingen en waarnemingen geregistreerd. Deze vormen een aanzienlijke aanvulling op het bestaande beeld over de archeologie binnen de gemeente.
3. De archeologische verwachting voor de waterbodems (binnenwateren en randmeren) is in het bestaande beleid nauwelijks benoemd noch uitgewerkt.
4. Het beschreven proces van archeologische monumentenzorg bij overschrijding van de vrijstellingsgrenzen wijkt op een aantal fronten af van wat landelijk gebruikelijk is, waarbij het de vraag is of deze voor Zeewolde leiden tot een beter uitvoerbare archeologische monumentenzorg.

Conclusie

In de huidige vorm voldoen de archeologische verwachtingskaart en archeologische vrijstellingskaart (AVK) niet meer aan de eisen van de Omgevingswet. Voor wat betreft de actualiteit van de kaarten geldt dat de informatiedragers niet ouder dan 5 jaar mogen zijn. In de toelichting op de Omgevingswet en in de Kamerbehandeling wordt verder benadrukt dat de gemeenten de plicht hebben om uit te gaan van aantoonbare verwachtingen. Hoewel de definitie daarvan binnen de sector voor de nodige discussie zorgt, is wel duidelijk dat de bestaande generatie verwachtingskaarten inhoudelijk beter verantwoord moeten worden, al is het maar om te voorkomen dat ze voortdurend worden blootgesteld aan beroep en bezwaar. Binnen de archeologische sector is hiervoor inmiddels een handleiding opgesteld. Uitgaande van de nieuwe richtlijnen zal de kaart van Zeewolde tenminste geactualiseerd, aangevuld voor het aspect waterbodems en controleerbaar onderbouwd dienen te worden bijvoorbeeld met een verificatietabel voor de gebruikte broninformatie.

Consequenties

Het actualiseren van de huidige archeologiekaarten op een manier die voldoet aan de minimeisen van de Omgevingswet vergt enige aandacht, maar is ook niet heel ingewikkeld. De meeste basis- en broninformatie die daarvoor nodig is, is beschikbaar. Deze dient verder vooral geordend en verwerkt te worden op de manier, zoals die in de handleiding voor de nieuwe verwachtingskaarten wordt voorgesteld. Verder is het de vraag of onderscheid in zeven verschillende verwachting categorieën op de huidige kaart voldoende functioneel is. Het is met name verstandig om nog eens goed te kijken naar het feitelijke/onderbouwde onderscheid in archeologische verwachtingen dat op basis van de broninformatie kan worden gemaakt, en de vertaling daarvan in vrijstellingszones en planregels van toekomstige omgevingsplannen. Voor deze actualisatieslag dient qua doorlooptijd minimaal 3 maanden te worden uitgetrokken. De kosten voor een set nieuwe kaarten, het bijbehorende verantwoordingsdocument en een aanpassing van het beleid conform Omgevingswet en de Erfgoedverordening (zie aldaar artikel 21) worden geraamd op ca. 15.000 euro.

BIJLAGE 2 LIJST VAN GEÏNVENTARISEERD ERFGOED IN DE GEMEENTE ZEEWOLDE

Op dit moment zijn 154 objecten en lijnstructuren geïnventariseerd. Daaronder bevinden zich ook een aantal archeologische objecten, zoals scheepswrakken die in potentie beter herkenbaar en beleefbaar te maken zijn in de openbare ruimte. Ook zijn hierin alle kunstobjecten opgenomen.

id	naam	soort	Verhaallijn	Tweede verhaallijn
1	Albert Heijn met woningen	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
2	Kerkcentrum Open Haven	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
3	Flevomeerbibliotheek	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
4	Raadhuisstraat	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
5	Apotheek met bovenwoning	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
6	Gemeentehuis	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
7	Voormalig Rabobank gebouw	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
8	Maranathakerk	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
9	Woningen Pluuthaven	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	
10	Muziektent Belvédère	gebouw	Recreatie Agro en Food	Rationele verbinding
id	naam	soort	Verhaallijn	Tweede verhaallijn
11	Voormalig ABN-AMRO-Bankgebouw	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
12	Kerkplein	plein	Rationele verbinding	
13	Zichtlijn Raadhuisstraat	zichtlijn	Rationele verbinding	Pionieren in natuur en architectuur
14	Aanloophaven	haven	Pionieren in natuur en architectuur	Rationele verbinding
15	Flevoplein	plein	Pionieren in natuur en architectuur	Pionieren in natuur en architectuur
16	De Potloden	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
17	Koe	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	

18	Dierenmonument	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Plaatsen van Herrinnering
19	Schaatsertjes	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
20	Vliegende Eenden	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
21	Z-tje	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Plaatsen van Herrinnering
22	Roeiersmonument	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Water toen en nu
23	De ogen van ...	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
24	Bruggetje naar de Atletiekbaan	brug	Kunst in de openbare ruimte	Rationele verbinding
25	Levant	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
26	The Basement	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	Kunst in de openbare ruimte
27	Woningen Breezand	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	
28	Woningen Grote Plaat	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	Rationele verbinding
29	Woningen Horlo, Peppel en Som	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	Pionieren in natuur en architectuur
30	Zichtlijn Woldlaan	Zichtlijn	Rationele verbinding	
31	D.I.A.B.L.O	Kunstlijn	Kunst in de openbare ruimte	
32	Vlinder	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Plaatsen van Herrinnering
33	Paviljoen de Verbeelding	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	Rationele verbinding
34	Perspectief	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
35	Basisschool de Kiekendief	gebouw	Rationele verbinding	
36	Fiets en Loopbruggen over de Wetering	brug	Rationele verbinding	
37	Woningen Weteringplein	wijk	Rationele verbinding	
38	Begraafplaats en Mortuarium	begraafplaats	Plaatsen van Herinnering	
39	Carré	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
40	Het Drieluik	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	Rationele verbinding
41	De Groene Schuur	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	

42	De Schuilhof	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
43	Roode Schuur	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	Recreatie, Agro en Food
44	Woningen Heermoes	wijk	Rationele verbinding	
45	Voormalig Rabobank gebouw	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
46	Woningen Hazeleger	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	
47	Woningen Sterrenkruid	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	Water toen en nu
48	Woningen Hazelaar	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	Water toen en nu
49	Landschapspark de Wetering	park	Pionieren in natuur en architectuur	Water toen en nu
50	Zichtlijn Dalkruid	Zichtlijn	Rationele verbinding	
51	Zichtlijn Elzenlaan	Zichtlijn	Rationele verbinding	
52	Salami	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
53	Zonder titel	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Rationele verbinding
54	Sanctuarium	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Pionieren in natuur en architectuur
55	Windkabine	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
56	De Obelisk	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
57	Diego Rivera in de Sovjet Unie	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Rationele verbinding
58	Hekwerk Koningslinde	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
59	Oorlogsmonument	kunstwerk	Plaatsen van Herinnering	
60	Body Plan	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
61	Woningen Coulisse / Corridor	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	
62	Zichtlijn Kringloop	Zichtlijn	Rationele verbinding	
63	Groenwallen van Horsterveld	Cultuurhistorische lijn	Rationele verbinding	
64	Waterplein Merelhof en Lijsterhof	plein	Rationele verbinding	
65	Vierkant water bij de Kringloop	plein	Rationele verbinding	Recreatie, Agro en Food

66	Zichtlijn Zwarte Specht	Zichtlijn	Rationele verbinding	Recreatie, Agro en Food
67	Ploegenmonument Cairn of Peace	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Recreatie, Agro en Food
68	Hoge Knarsluis	sluis	Water toen en nu	
69	Harderhaven	haven	Water toen en nu	Pionieren in natuur en architectuur
70	De Biezenburcht	gebouw	Rationele verbinding	
71	Silo Hoge Vaart	gebouw	Recreatie Agro en Food	
72	Pompstation Harderbroek Vitens	gebouw	Water toen en nu	Rationele verbinding
73	De Kluit	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
74	Het Kruispunt	gebouw	Pionieren in natuur en architectuur	
75	Woningen Telluur Radon Wolfraam	wijk	Pionieren in natuur en architectuur	
76	MMM Zorgboerderij	gebouw	Recreatie Agro en Food	
77	Tuurtoren	gebouw	Kunst in de openbare ruimte	Recreatie, Agro en Food
78	Zwaluwwand en Kwetterwei	park	Water toen en nu	Recreatie, Agro en Food
79	De Aardzee	kunstwerk	Pionieren in natuur en architectuur	Kunst in de openbare ruimte
80	Free trade Areas	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Water toen en nu
81	Schakeling van Samenwerking	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
82	Sluitsteen	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Water toen en nu
83	De Blauwe Dromer	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
84	Vruchtbaarheid	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
85	Steps Ahead	kunstwerk		
86	Vogelkijkhut Horsterwold	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Recreatie, Agro en Food
87	Vogelkijkhut en informatiehut Harderbroek	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Recreatie, Agro en Food
88	Sea Level	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Water toen en nu
89	Kroningsdeksels	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Rationele verbinding

90	Remembered Self / Forgotten Self	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
91	Rupsbank	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
92	ZJ40/ZJ41	scheepswrak	Water toen en nu	
93	ZK05	scheepswrak	Water toen en nu	
94	ZG59	scheepswrak	Water toen en nu	
95	ZH9	scheepswrak	Water toen en nu	
96	ZP5/Zp6	scheepswrak	Water toen en nu	
97	ZM25	scheepswrak	Water toen en nu	
98	ZN103	scheepswrak	Water toen en nu	
99	ZL26	scheepswrak	Water toen en nu	
100	ZL5	scheepswrak	Water toen en nu	
101	ZO31	scheepswrak	Water toen en nu	
102	ZO36	scheepswrak	Water toen en nu	
103	ZN113	scheepswrak	Water toen en nu	
104	ZN61	scheepswrak	Water toen en nu	
105	ZP33	scheepswrak	Water toen en nu	
106	ZP37-II	scheepswrak	Water toen en nu	
107	ZO39	scheepswrak	Water toen en nu	
108	ZO43	scheepswrak	Water toen en nu	
109	Hoge Vaart	vaart	Water toen en nu	Rationele verbinding
110	Hoge Dwarsvaart	vaart	Water toen en nu	Rationele verbinding
111	AWZI Zeewolde	watererfgoed	Water toen en nu	Rationele verbinding
112	Zeewolderdijk / Nijkerkerdijk / Eemmeerdijk	watererfgoed	Pionieren in natuur en architectuur	Water toen en nu
113	Laakse Slenk	landschap	Recreatie Agro en Food	Water toen en nu

114	Ibisweg	weg	Rationele verbinding	
115	Duikerweg	weg	Rationele verbinding	
116	Dodaarsweg	weg	Rationele verbinding	
117	Lepelaarweg	weg	Rationele verbinding	
118	Reigerweg	weg	Rationele verbinding	
119	Vogelweg	weg	Rationele verbinding	
120	Wulpweg	weg	Rationele verbinding	
121	Roerdompweg	weg	Rationele verbinding	
122	Schollevaarweg	weg	Rationele verbinding	
123	Hardersluis	sluis	Water toen en nu	
124	Boerderij aan het Snorpad	gebouw	Recreatie Agro en Food	
125	Boerderij aan het Sternweg	gebouw	Recreatie Agro en Food	
126	Wulptocht	vaart	Water toen en nu	Rationele verbinding
127	Roerdomptocht	vaart	Water toen en nu	Rationele verbinding
128	Lepelaarstocht	vaart	Water toen en nu	Rationele verbinding
129	Centrale Groene Wig	landschap	Rationele verbinding	
130	Groene wig Gelderse weg	landschap	Rationele verbinding	
131	Knardijk	dijk	Water toen en nu	Rationele verbinding
132	Agrarisch Biologisch gebied	landschap	Recreatie Agro en Food	Rationele verbinding
133	Zonnehoeve	gebouw	Recreatie Agro en Food	
134	Crashpaal 1 "Crazy Horse"	vliegtuigwrak	Plaatsen van Herinnering	
135	Crashpaal 2 "Short Sterling"	vliegtuigwrak	Plaatsen van Herinnering	
136	Crashpaal 3 "Messerschmitt 5477"	vliegtuigwrak	Plaatsen van Herinnering	
137	Crashpaal 4 "Mustand P-51"	vliegtuigwrak	Plaatsen van Herinnering	

138	Gelderse Slenk	landschap	Water toen en nu	Recreatie, Agro en Food
139	Eemvallei	landschap	Water toen en nu	
140	Vliegersmonument	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	Plaatsen van Herinnering
141	Social Sofa	kunstwerk	Kunst in de openbare ruimte	
142	Syngenta	gebouw	Recreatie Agro en Food	Pionieren in natuur en architectuur
143	Stille kern / Stille vallei	landschap	Recreatie Agro en Food	Pionieren in natuur en architectuur
144	Boardwalk	weg	Rationele verbinding	
145	Atol	watererfgoed	Water toen en nu	
146	Tulpeiland	landschap	Kunst in de openbare ruimte	Recreatie, Agro en Food
147	Eemhof	gebouw	Recreatie Agro en Food	
148	Gruttotocht/ Rijksweg A27 ; Kavel Kz81C	Nederzetting	Plaatsen van Herinnering	
149	Rivierduingebied Zuid Flevoland	Nederzetting	Plaatsen van Herinnering	
150	Gruttotocht, Kavels KZ24 EN KZ25	Nederzetting	Plaatsen van Herinnering	
151	Wulpweg, Kavels GZ47 en GZ48	Nederzetting	Plaatsen van Herinnering	
152	Wulpweg, Kavels GZ56en GZ57	Nederzetting	Plaatsen van Herinnering	
153	HULKESTEINSE BOS, KAVELS OZ35 EN OZ36, WRAK 87	Nederzetting	Plaatsen van Herinnering	
154	Blokpercelering	landschap	Rationele verbinding	

BIJLAGE 3 OVERZICHTSKAART ERFGOED

Zie Ommezijde

Erfgoed

— Erfgoedlijnen

● Erfgoedpunten

■ Erfgoedvlakken

